

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Досліджуються проблеми державної молодіжної політики, етапи її становлення та розвитку в Україні. Особлива увага приділяється соціальним проблемам молоді, шляхам їх вирішення, розробці та реалізації державою комплексних молодіжних програм.

Ключові слова: політика, молодь, державна молодіжна політика, соціальні проблеми, молодіжні програми.

Исследуются проблемы государственной молодежной политики, этапы ее становления и развития в Украине. Особенное внимание уделяется социальным проблемам молодежи, путем их решения, разработке и реализации государством комплексных молодежных программ.

Ключевые слова: политика, молодежь, государственная молодежная политика, социальные проблемы, молодежные программы.

The problems of public youth policy, stages of its becoming and development in Ukraine are investigated in the article. The special attention is given to the social problems of youth, ways of their decision, elaboration and realization of the complex youth programs and projects with the help of the State.

Key words: policy, youth, public youth policy, social problems, youth problems.

Актуальність та постановка проблеми. Дослідження проблеми державної молодіжної політики зумовлено потребами сучасного суспільного розвитку Української держави, що характеризується кардинальними соціальними перетвореннями людського буття, формуванням нової системи ціннісних орієнтації молоді особистості як гаранта дійсної і майбутньої стабільності правової демократичної держави.

Гузенко Ірина Михайлівна, викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ, Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”, м. Львів.

Сучасна ситуація у державі й суспільстві вимагає негайних заходів, спрямованих на формування стратегії соціально-економічного, політичного й культурного розвитку України, що припускає послідовну реалізацію заходів довгострокового характеру, спрямованих на подальше вдосконалення держави, підвищення рівня життя його населення.

Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що політичних і економічних успіхів досягають саме ті держави, які приділяють посилену увагу молоді; що стійкий розвиток демонструють саме ті суспільства, які переглянули традиційні погляди на систему взаємин між поколіннями і на їх значення для політичного й соціально-економічного розвитку. Саме тому в новому тисячолітті стратегічні переваги будуть у тих держав і суспільств, які навчатися ефективно використовувати людський потенціал і, у першу чергу, той інноваційний потенціал розвитку, носієм якого є молодь.

Розвиток демократичної держави із сучасною соціально спрямованою економікою буде ефективним лише за активної участі молоді. Творчий потенціал і соціальний ресурс молоді є одними із найважливіших складових модернізації суспільства. В умовах нових світових впливів назріла гостра необхідність посиленої уваги до молоді з боку держави, розробки системного, ретельно вивіреного, науково обґрунтованого і довгострокового плану дій, результати якого стануть відчутні у близькій перспективі. При визначенні загальнонаціональних пріоритетів мають бути враховані інтереси молоді: вона повинна стати активним учасником вирішення завдань, що стоять перед державою і суспільством.

Отже, дослідження проблем державної молодіжної політики є *актуальним*, оскільки необхідно на державному рівні створювати умови для самореалізації молоді і включення її у процеси розвитку України. Це розширить соціальну базу перетворень, забезпечить соціальне, культурне і економічне відтворення й розвиток країни. *Молодіжна політика України є системною діяльністю держави у відносинах із особистістю, молоддю,*

молодіжним рухом, що здійснюється у законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України. Вона поширюється на громадян України віком від 14 до 35 років, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної приналежності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, і здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, соціальні інститути й об'єднання молодих громадян.

Державна молодіжна політика в Україні є пріоритетним і специфічним напрямом діяльності держави і здійснюється в інтересах молодої людини, суспільства, держави; з урахуванням можливостей України, її економічного, соціального, історичного, культурного розвитку і світового досвіду державної підтримки молоді.

У чому полягає сутність молодіжної політики в нашій державі і як вона здійснюється?

Зазначимо, що термін “політика” є одним із найбільш неоднозначних термінів. Існує велика кількість його наукових тлумачень. Зокрема, це – “сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади задля реалізації своїх суспільно-значущих інтереси потреб” [13, 5]; це – “мистецтво здійснювати спільні справи, співіснувати з громадою...” [11, 337] та ін. Отже, можна погодитися на наступне тлумачення цього терміна: “політика – це діяльність осіб, мікро- і макрогруп та інститутів для отримання, реалізації влади, це система відносин у суспільстві для врегулювання нормованої ієрархії підпорядкування, тобто політика є цілеспрямованою діяльністю, домінантою якої є отримання влади, її використання” [9, 9].

Державна політика є складним і багатогранним процесом. Найбільш загальним і ґрунтовним

вважається таке її трактування: “Державна політика – комплекс цілеспрямованих політичних рішень, що приймаються керівництвом держави, які обмежені простором і часом та реальні в межах певної політичної системи” [17, 119].

Така політика має певні цілі та відповідні завдання на різних напрямках і ділянках діяльності держави, що дає змогу розрізняти окремі галузі державної політики, однією з яких є *державна молодіжна політика*. Мета державної молодіжної політики – створити необхідні соціально-економічні, політико-правові, організаційні умови і гарантії для соціального становлення, розвитку і вдосконалення як окремої молодої людини, так і всього молодого покоління.

Головними принципами державної молодіжної політики є: повага до поглядів молоді й її переконань; надання права і залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні й реалізації політики та програм, що стосуються суспільства загалом і молоді зокрема; правовий та соціальний захист молодих громадян, передусім осіб, котрі не досягли 18 років, з метою створення можливих стартових можливостей для їх повноцінного соціального становлення та розвитку; сприяння ініціативі й активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Поняття “молодь” трактується досить різнопланово. Його узагальнений варіант, запропонований в енциклопедичних виданнях, визначає молодь загалом як окрему соціально-демографічну групу, котра вирізняється за сукупністю вікових характеристик, особливостей соціального становища та обумовлених тим і іншим соціально-психологічних якостей, що визначаються суспільним ладом, культурою, закономірностями соціалізації, вихованням в умовах певного суспільства.

Закон “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” визначає молодь як групу населення віком від 15 до 28 років (з 1999 р. – від 14 до 28 років) [2]. Терміни “молодіжна політика”, “державна молодіжна політика” вперше почали застосовувати партійні інститути, вважалось, що “державна молодіжна політика завжди була

невід'ємною частиною партійної політики стосовно молоді” [3, 55]. Звернемо увагу, що до 1991 р. вживалися терміни “молодіжна політика”, “державна молодіжна політика”, проте на той час були відсутні визначення цих понять на законодавчому рівні.

Аналіз наукової літератури з даної проблематики дозволяє зробити висновок, що більшість дослідників стосовно молодіжної політики як явища дотримуються визначення, зробленого московським дослідником І. Ільїнським: “Молодіжна політика – це, по-перше, система ідей, теоретичних положень про роль і місце молодого покоління, по-друге, це практична діяльність суб'єктів такої політики: держави, громадських організацій та інших соціальних інститутів щодо реалізації цих ідей, положень і директив з метою формування і розвитку молоді” [19, 69]. Але вважаємо вірним та важливим твердження В. Барабаш, О. Шаповал, А. Матвієнко, що “молодіжна політика є цілісним і специфічним напрямком у державній політиці взагалі”. Також заслуговує на увагу думка В. Криворученка, що “молодіжна політика є сукупністю всіх державних та громадських інституцій, проте кожен її суб'єкт, соціальна інституція здійснює її диференційовано, відповідно до своїх потреб і можливостей з урахуванням місцевих умов” [7, 63].

Досить ґрунтовно трактує молодіжну політику М. Головатий, який вважає, що молодіжна політика може бути реалізована лише при наявності певного механізму (державних структур, молодіжних організацій, служб фінансування тощо) [5, 29]. Також заслуговує на увагу трактування молодіжної політики, яке наводить М. Перепелиця: “Молодіжна політика – це комплексне явище, що є результатом практичної, науково-теоретичної, ідеологічної та іншої діяльності соціальних інституцій стосовно молоді” [10, 20].

Молодіжна політика в Україні здійснюється в усіх сферах життєдіяльності молоді як в її інтересах, так і в інтересах суб'єктів молодіжної політики. Суб'єктами молодіжної політики є всі суспільні інституції, що взаємодіють безпосередньо й опосередковано з молоддю, а також сама молодь [10, 20].

Молодіжна політика включає в себе багато елементів і має складну структуру. Однією з її складових є державна молодіжна політика. Так, В. Криворученко визначає державну молодіжну політику як “діяльність держави, спрямовану на молодь, на підростаюче покоління, це вся діяльність держави держави стосовно молоді” [7, 67]. Більш широке тлумачення дає М. Головатий, який зазначає, що “державна молодіжна політика є одним зі специфічних і пріоритетних напрямків діяльності держави, її органів з метою створення певних умов і соціальних гарантій для соціального становлення та розвитку молодих громадян, їх щонайповнішої самореалізації як в особистих, так і у суспільних інтересах” [5, 8].

В Україні державна молодіжна політика з перших років незалежності стала одним із пріоритетних і специфічних напрямів діяльності держави. Ще до проголошення незалежності України для вирішення молодіжних проблем, що з новою силою загострилися, розпочали свою діяльність новостворені молодіжні організації, на місцях за ініціативи органів державної влади вже напрацьовувалася нова нормативна база роботи з молоддю. На рівні областей, міст, районів розроблялися програми соціальної адаптації молоді та її розвитку; положення про органи державного управління, що мали стати відповідальними за провадження державної молодіжної політики у регіонах; певні матеріали з досвіду роботи та методичні рекомендації щодо її провадження. Водночас створювалися комітети, відділи у справах молоді як структурні підрозділи виконкомів рад народних депутатів відповідних рівнів. Все це фактично й започаткувало державну молодіжну політику.

Підвалини державної молодіжної політики було закладено прийняттям Верховною Радою України Декларації “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” від 15.12.1992 р. [1]. У ній сформульовано наступне визначення: “Державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій,

судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, правових умов, та гарант життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації й творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України” [1, 3], визначено механізм формування та реалізації її в Україні (розділ IV).

Також був прийнятий Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 05.02.1993 р. [2], реалізовано низку науково-дослідних проєктів із проблем молодіжного руху, серед яких “Сучасні тенденції та генезис розвитку молодіжного руху в Україні” (1992), “Історичний досвід становлення та сучасні тенденції розвитку молодіжного руху в Україні” (1993).

Ці законодавчі акти започаткували перший період реалізації державної молодіжної політики і надали можливість систематизувати практичні напрацювання у сфері молодіжної політики, визначити основні напрями її подальшого розвитку.

Другий період (березень 1993–1996 рр.) можна охарактеризувати, як період пошуку та налагодження системи реалізації регіональної державної молодіжної політики, період суттєвого підвищення якості та ефективності роботи. Для нього характерні: глибше усвідомлення суб’єктами регіональної державної молодіжної політики її сутності, ґрунтовніші підходи до вирішення молодіжних проблем, розширення сфери діяльності молодіжних структур, надання реальної допомоги конкретним молодим людям.

Упродовж цих років були прийняті Закони України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (1993), “Про органи і служби у справах неповнолітніх” (1993), “Про освіту” (1996).

Третій період (1997–1999 рр.) визначається подальшим зміцненням молодіжних структур в органах виконавчої влади та молодіжної інфраструктури загалом. На той час (початок 1997 р.) вже було сформовано структуру та центральний апарат Міністерства у справах сім’ї і молоді, створено Республіканський комітет у справах сім’ї та молоді Автономної Республіки Крим, управління у справах

сім'ї та молоді обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, 683 відповідні відділи районних держадміністрацій і міськвиконкомів [10, 35]. У травні 1997 р. відбувся конгрес української молоді “Молодь України за соціальний прогрес і злагоду в суспільстві”. Характерним для цього періоду є розгортання роботи з вирішення широкого спектра молодіжних проблем, проведення великої кількості масових заходів, надання соціальної допомоги і послуг мільйонам юнаків і дівчат, значне збільшення кількості молодіжних організацій, особливо на обласному та районному рівнях, поліпшення взаємодії органів державної влади з молодіжними організаціями, підвищення політичної та громадської активності молоді як суб'єкта молодіжної політики, прийняття Законів України “Про молодіжні та дитячі громадські організації” (1998), “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” (2001), “Про вищу освіту” (2002). За висновками європейських експертів, українська нормативно-правова база з реалізації молодіжної політики є однією з найкращих не тільки на пострадянському просторі, а і в Європі. Однак закони – це необхідна, але недостатня передумова ефективності стратегій підтримки та розвитку молоді. Молоді люди потребують не стільки законодавчого регулювання власного життєвого простору, скільки розширення спектра життєвих перспектив, створення широких можливостей отримання якісної і бажаної освіти, яка, у свою чергу, надає реальні шанси працевлаштування, певною мірою є гарантом від ризику бідності, невлаштуваності, непридатності.

На цьому ж етапі в Україні реалізовується низка загальнодержавних програм, положень, які спрямовані на вирішення соціальних проблем молоді, сприяння її соціальному розвитку. Це, зокрема, Програма підготовки та залучення молоді до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для її професійного зростання. Державна програма “Репродуктивне здоров'я нації” на період до 2015 року, Державна

програма підтримки сім'ї на період до 2010 року, Національна програма забезпечення молоді житлом на 2003–2012 роки, Національна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекцій, допомоги та лікування ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2004–2008 роки, Програма реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки, Державна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 роки, Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки та ін. Комплексний підхід до вирішення молодіжних проблем закладений у загальнодержавній програмі підтримки молоді на 2004–2008 роки. 28 січня 2009 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову “Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2009–2015 роки”.

Таким чином, маючи глибокі історичні корені, державна молодіжна політика в Україні пройшла шлях від свого зародження через період пошуків до цілком окресленого й визначеного явища у суспільному житті країни. Навіть на основі такого короткого історичного екскурсу стосовно державної молодіжної політики можна стверджувати, що в її становленні виразно проявляються тенденції демократизації і гуманізації суспільних відносин, прагнення держави узгодити інтереси різних верств і груп населення, суспільних інституцій і територіальних утворень. Маємо підстави вважати, що ці тенденції дедалі посилюватимуться і в подальшому матимуть вирішальне значення для формування і провадження державної молодіжної політики і, зокрема, регіональної, які розглядатимуться як засіб всебічного розвитку нових поколінь, завдяки чому стане можливим прискорений розвиток сучасного українського суспільства.

Реалізація зазначених програм дала певні позитивні результати. Проте, все ще існує багато проблем, пов'язаних, насамперед, із достатньо низьким рівнем економічної та громадської активності молоді, відстороненням її від суспільних і державних справ.

Таким чином, під державною молодіжною політикою слід розуміти наявність у суспільстві чітко й об'єктивно визначених, законодавчо закріплених ідей стосовно місця і ролі молоді у поступальному розвитку суспільства, а також системи різноманітних заходів, що сприяють реалізації цих ідей. Нагальні потреби суспільства, а саме здійснення економічних реформ, своєчасна виплата заробітної плати, пенсій тощо, не завжди дозволяли поставити проблеми молоді до низки першочергових. Проте, попри всі складнощі перехідного періоду, державою було приділена значна увага соціальним молодіжним проблемам, тобто суперечностям, що потребують свого вирішення на шляху соціального становлення молоді.

Зрозуміло, що бажання людей з кожним роком змінюються, змінюється й молодіжна політика. Зараз вона не така, якою була у попередні роки, а тим більше на початковому етапі свого становлення. Активно проявили себе у конкретних діях члени молодіжних організацій “Народно-демократична ліга молоді”, “Українська соціал-демократична молодь”, “Молода Батьківщина”, “Чиста Україна”, “Спротив” та інші. Які ж інтереси вони захищають? Що ж турбує молоде покоління українців?

Узагальнюючи результати соціологічних досліджень, можна стверджувати, що українська молодь найбільше побоюється безробіття, бідності, неможливості отримати гідну чи бажану освіту, ризику захворіти, тобто тих соціальних проблем, що проявляються надзвичайно гостро. Найважливішими з них, на вирішенні яких мають, перш за все, сконцентруватися зусилля державної молодіжної політики, є:

- створення умов для вирішення проблем матеріального забезпечення молоді;
- проблеми працевлаштування;
- доступність отримання якісної освіти;
- здоров'я і можливості його збереження та поліпшення;
- проблеми забезпечення житлом;

- проблеми підліткової та молодіжної злочинності й інших антисоціальних проявів;
- проблеми виховання молоді, зокрема патріотичного.

Соціальні проблеми молоді мають стати підґрунтям у визначенні напрямів державної молодіжної політики, до яких слід віднести:

- розвиток і захист інтелектуального потенціалу молоді, поліпшення умов і створення гарантій для здобуття молоддю освіти, спеціальної професійної підготовки та перепідготовки;
- забезпечення зайнятості молоді, її правового захисту з урахуванням економічних інтересів, професійних і соціальних можливостей суспільства;
- створення умов для оволодіння духовними і культурними цінностями українського народу та безпосередньої участі молодих людей в їх відродженні і розвитку;
- формування у молоді почуття національної гордості, патріотизму, готовності захищати суверенітет України;
- охорона здоров'я молоді, формування у неї глибокої потреби у духовному і фізичному розвитку.

Для ефективного функціонування механізму молодіжної політики необхідно проводити систематичні дослідження проблем молоді та прогнозувати розвиток тенденцій у молодіжному середовищі відповідними державними та науковими установами, обговорювати результати досліджень в органах державної влади та знайомити із ними громадськість; визначати цілі та пріоритети регіональної державної молодіжної політики, викладення їх у регіональних молодіжних програмах; створити систему контролю та періодичної звітності про хід реалізації державної молодіжної політики; лобювати процеси вирішення молодіжних проблем в органах державної влади на всіх рівнях.

Молодіжна політика в Україні має стати стратегією реалізації життєвих шансів кожної молодої людини.

1. Декларація “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” від 15 грудня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – 27 с.
2. Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 5 лютого 1993 р. № 2998-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №16. – 27 с.
3. *Алецонок С., Луков В.* Мировой опыт разработки и осуществления государственной молодежной политики / Алецонок С., Луков В. // Материалы по проблемам организации государственной молодежной политики на республиканском и региональном уровнях. – К.: НИЦ ПМ, 1991. – 165 с.
4. *Барабаш В.В., Шаповал А.В.* Приоритеты молодежной политики / Барабаш В.В., Шаповал А.В. – М.: Изд-во при ВКШ, 1989. – С. 45.
5. *Головатий М.Ф.* Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / Головатий М.Ф. – К.: Наукова думка, 1993. – 236 с.
6. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні // За заг. ред. В.А. Ребкала, В.В. Терлички. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 232 с.
7. *Криворученко В.К.* К вопросу о законодательстве субъектов Федерации в сфере молодежной политики / Криворученко В.К. – К.: НИЦ ПМ, 1990. – 125 с.
8. *Лагунова М.М., Шахов В.А., Шевченко М.Ф.* Концептуальні засади теорії політики / Лагунова М.М., Шахов В.А., Шевченко М.Ф. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – 160 с.
9. Основи політичної науки // Політичні процеси, системи та інститути / За ред. Б. Кухти. – Львів: Кальварія, 1997. – 336 с.
10. *Перепелиця М.П.* Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / Перепелиця М.П. – К.: Укр. інститут соціальних досліджень; Укр. центр політ. менеджменту, 2001. – 242 с.
11. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / За ред. Б. Кухти. – Львів: Кальварія, 2003. – 500 с.
12. Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
13. Політологія / За заг. ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К.: ВЦ “Академія”, 1998. – 368 с.
14. Політологія: Навчально-методичний комплекс / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К.: Центр навч. літ., 2004. – 704 с.
15. Політологія / За заг. ред. В.В. Холод. – Суми: Університетська книга, 2001. – 407 с.
16. Політологія. Кн. друга: Політика і держава / За заг. ред. А.Колодій, В.Харченко, Л.Климанської, Я.Космина. – К.: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. – 584 с.

17. Політична влада та її рішення / За ред. Б.Кухти. – ЦПД, 2006. – 240 с.

18. Результати моніторингового опитування населення України стосовно соціального становища молоді. – Укр. ін-т соц. досл., центр “Соціальний моніторинг”. – К.: УІСД, 2000. – 34 с.

19. Соціальна робота в Україні: перші кроки / Під ред. В.І.Полтавця. – К., 2000. – 152 с.

© І.Гузенко, 2009

Надійшла до редколегії 5.02.2009.